

2. Irving D., Nuremberg: The Last Battle (London: Focal Point, 1996), – P. 35.
3. Див.: Amman D.M., «Harmonic Convergence?» in 75/LJ (2000), 820.
4. Зелінська Н.А. Международно-правовые стандарты прав человека в сфере уголовной юстиции: понятия и виды // Актуальные проблемы государства и права: Сб. науч. тр. – О., 2001. – № 7. – С. 248-254.
5. Lillich R., «Civil Rights». Ред. Т. Meron // Human Rights in International Law (Oxford: Clarendon Press, 1984), 115-170.
6. Для порівняння: статті 21, 55 і 64 Статуту МУС і стаття 21 Статуту МТБЮ, стаття 20 Статуту МУТР. Див.: Cassese A., «Opinion: The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and Human Rights», EHRLR (1997), 329 at 331, Chapter 1, Section III.
7. Зелінська Н.А. Вказ. твір.
8. Решение, частично отклоняющее запрос, представленный Игорем Пантеликом: Counsel for Radovan Karadzic, Karadzic and Mladic (IT-95-18-R61), 27 июня 1996.
9. Правило 22.1, Правила и процедуры доказывания МУС (UN doc. PCNICC/2000/1/Add.1, 2 ноября 2000).
10. Dokmanović (IT-95-13a-PT), 30 сентября 1997).
11. H.N.A. Noor Muhammad, «Due Process of Law for Persons Accused of Crime» in L. Henkin (ed.), The International Bill of Human Rights: The Covenant on Civil and Political Rights (New York: Columbia University Press, 1981). – P. 153.
12. Правило 45 (В) Правил и процедур доказывания МТБЮ (RPE ICTY), первоначально было представлено как Правило 45 (А) (ii) на 11-й Пленарной сессии 24 июня 1996 IT/33/Rev.9.
13. Порядок назначения защиты судебной палатой, дело *Erdemović* (IT-96-22-PT), 28 мая 1996.

УДК 341.3

О. І. Погірко

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У СКЛАДОВИХ СТРУКТУРАХ ВОЄННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВИ

Звісно, основним завданням суверенної держави є проведення конституційної, послідовної та виваженої зовнішньої політики, спрямованої на забезпечення національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного взаємовигідного співіснування з країнами-учасницями міжнародного співробітництва за загально визначеними принципами і нормами міжнародного права.

Національні інтереси України, у цілому, збігаються з інтересами світового співтовариства стосовно збереження миру та зміцнення демократії.

Одним із актуальних напрямів становища особистості в суспільстві є питання про юридичні механізми захисту прав людини. Питання про основні права і свободи людини та громадянина були об'єктом досліджень філософів, істориків і юристів ще у стародавніх Греції і Римі. Так, Протагор стверджував, що «людина є мірою всіх речей».

На сьогодні ці питання є особливо актуальними для України. Стаття 22 Конституції України визначає, що в державі гарантуються права людини і громадянина згідно із загально визначеними принципами і нормами міжнародного права [1].

Визнання дотримання прав громадянина – обов'язок держави, і це положення є складовою основ конституційного ладу України.

Тому разом з тим існує необхідність розкриття змісту правових основ, принципів відносно прав людини з метою їх ефективного застосування, особливо у військових формуваннях – складових Воєнної організації держави.

Проблеми становлення і розвитку міжнародного гуманітарного права розглядались у дослідженнях вітчизняних фахівців міжнародного права В. П. Базова, В. П. Буткевича, А. І. Дмитрієва, В. І. Муравйова, М. Ю. Черкеса. У російській міжнародно-правовій галузі проблеми міжнародного гуманітарного права аналізуються в працях І. І. Котлярова, В. В. Пустогарова, О. І. Тіунова. Також міжнародне гуманітарне право стало об'єктом дослідження видатних іноземних юристів-правознавців Жана Тускоза, Фредеріка де Мулінена та інших.

Метою цієї статті є аналіз правових основ, принципів щодо забезпечення та імплементації міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах та інших військових формуваннях України.

На сучасному етапі державотворення проблема становлення прав людини в Україні є досить важливою. Умовами розвитку правової держави є пріоритет непохитності прав людини і державні зобов'язання щодо забезпечення цих прав.

Під міжнародним гуманітарним правом розуміється цілісна система внутрішньовзаємопов'язаних міжнародно-правових норм і принципів (договірних і звичаєво-правових), які спрямовані на захист жертв збройних конфліктів і встановлюють заборону або обмеження методів і засобів ведення цих конфліктів, а також відповідальність за порушення зазначених норм і принципів.

Міжнародне публічне право регулює відносини між державами та міжнародними організаціями, ними створеними [2].

Міжнародне гуманітарне право, примикаючи до «права прав людини», залишається самостійною галуззю, бо регулює поведінку держав в особливій ситуації [3].

Держава, яка приймає на себе міжнародно-правові обов'язки, забезпечує узгодження свого національного законодавства. Україна є учасницею більшості міжнародних договорів з питань міжнародного гуманітарного права.

Більшість положень міжнародного гуманітарного права є самоздійсненними. Вони є точними і повними. Держави повинні їх виконувати без додаткових внутрішніх правових заходів [4].

Слід зазначити, що згідно зі ст. 9 Конституції України «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, є частиною національного законодавства України».

Термін «міжнародне гуманітарне право» уперше був запропонований Жаном Пікте і увійшов в назву Женевської дипломатичної конференції (1974–1977 рр.) з питання про підтвердження розвитку міжнародного гуманітарного права, що застосовується в період збройних конфліктів [5].

Міжнародні відносини характеризуються великою різноманітністю.

Не викликає сумніву актуальність проблем, які розглядаються міжнародним гуманітарним правом. Свідченням цього є те, що практично всі держави-члени ООН є учасницями Женевських конвенцій 1949 року [6].

Законодавчо визначено, що Кабінет Міністрів України у сфері національної безпеки та обороноздатності вирішує питання забезпечення участі України в миротворчих акціях у порядку, встановленому законом [7].

Дійсно, Міністерство оборони України, реалізуючи програми міжнародного співробітництва у військовій сфері, інтеграції України в системи міжнародної і регіональної безпеки, в європейські і євроатлантичні структури, виходить з національних інтересів України [8].

Тому ст. 2 Закону України «Про оборону України» визначає, що «правовою основою оборони держави є Конституція України, цей Закон, інші законодавчі акти України та відповідні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Визначаючи способи забезпечення власної безпеки у процесі підготовки держави до оборони та під час воєнних дій, Україна додержується принципів і норм міжнародного права, враховує законні інтереси безпеки інших держав» [9].

Норми міжнародного права розробляються самими державами, і жодна з них не наслідатиметься запропонувати несправедливість як норму поведінки держав [10].

Слід підкреслити, що розміри і характер впливу міжнародного права на відносини між державами, а також на зовнішню політику окремих держав, на їх дипломатію визначаються особливістю міжнародного права на конкретному етапі суспільного розвитку [11].

Так, зокрема, ст. 1 Закону України «Про Збройні Сили України» встановлює, що «органи військового управління забезпечують неухильне додержання вимог Конституції України стосовно того, що Збройні Сили України не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів державної влади чи перешкоджання їх діяльності» [12].

Отже, ніякі надзвичайні обставини, накази чи розпорядження командирів і начальників не можуть бути підставою для будь-яких незаконних дій щодо цивільного населення, його майна та навколишнього середовища. Тобто за віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу органи військового управління несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

У сучасному міжнародному праві склалась нова галузь – міжнародне гуманітарне право, яке, у свою чергу, є частиною системи норм відносно прав людини в цілому [13].

Верховною Радою України прийнятий Закон України «Про символіку Червоного Хреста і Червоного Півмісяця в Україні», який визначає порядок та умови використання та захисту символіки Червоного Хреста і Червоного Півмісяця на території України [14].

Крім того, Законом України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» затверджено Статут внутрішньої служби Збройних Сил України. До речі, ст. 15 зазначеного Статуту встановлює, що «військовослужбовець зобов'язаний знати і неухильно додержуватися прийнятих Україною норм міжнародного гуманітарного права». Далі, відповідно до ст. 59 Статуту, на командира

(начальника) покладається обов'язок про «постійне виховання підлеглих у дусі гуманізму та людяності, спираючись при цьому на загальні принципи міжнародного права», також ст. 99 Статуту передбачає: «під час збройного конфлікту юрисконсульт військової частини виконує обов'язки юридичного радника командира полку (військової частини)» [15].

Не викликає сумніву, що направлений у війська наказ начальника Генерального штабу Збройних Сил України «Про організацію навчання військовослужбовців Збройних Сил України положенням міжнародного гуманітарного права» є одним з основних нормативних документів з підготовки особового складу військових формувань.

Міжнародне гуманітарне право, яке ще йменують правом збройних конфліктів, раніше було відоме під назвою «право війни» [16].

Відповідно, дотримання міжнародного гуманітарного права безпосередньо пов'язане з дисципліною у військових формуваннях, забезпечує економію сил і засобів, створює певний образ збройних сил у засобах масової інформації і відновлює мир. Тому від військовослужбовців та працівників Збройних Сил України вимагається тверде знання в обов'язки посади, яку вони обіймають, і точне виконання вимог положень міжнародного гуманітарного права [17].

Основу міжнародного гуманітарного права становлять чотири Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи I і II до них від 8 червня 1977 року.

Слід підкреслити, що в Кримінальному кодексі України введений розділ XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» [18].

Таким чином, Україна, ратифікувавши міжнародні угоди з міжнародного гуманітарного права, сумлінно виконує обов'язки, які на неї покладаються, щодо імплементації норм міжнародного гуманітарного права в національне законодавство [19].

З урахуванням рішення колегії Міністерства оборони України від 28 січня 1999 року, передбачено вивчення слухачами та курсантами військових навчальних закладів Міністерства оборони України в межах дисципліни «Основи законодавства України» таких самостійних розділів, як міжнародне гуманітарне право.

Власне кажучи, метою навчання міжнародному гуманітарному праву у військових формуваннях повинно бути питання забезпечення того, щоб кожен військовослужбовець, виконуючи своє завдання, дотримувався основних положень права війни, заснованих на розрізненні військових і цивільних осіб, об'єктів, а також захищав усіх цивільних осіб і осіб, що не беруть участі чи більше не беруть участі в бойових діях, незалежно від часу, місця чи інших обставин.

На сучасному етапі особливого значення набуває процес усвідомлення військовослужбовцями силових структур ролі і місця військових формувань у демократичному суспільстві, втілення в життя поваги до прав і основних свобод людини [20].

Отже, навчання праву війни необхідно розпочинати в мирний час, враховуючи при цьому реалії збройних конфліктів. Боездатність війська залежить від

рівня його підготовки, дисципліни особового складу в мирний та військовий час. Це чудово розуміли ще стародавні римляни і тому вирішенню цих проблем, у тому числі засобами публічного права, приділялася значна увага [21].

Оскільки дотримання права війни безпосередньо пов'язане з дисципліною, його виконання має, природно, бути частиною військової підготовки. Тому з метою належного правового врегулювання бойової підготовки військ (сил) доцільно посилити вивчення Керівництва із застосування норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України, затвердженого наказом МО України 2004 року № 400, у повсякденній діяльності військ (сил), яке повинно стати основою для наповнення нормами міжнародного гуманітарного права документів із бойового застосування військ (сил). Найбільш ефективним є навчання в польових умовах і в процесі навчань – практично після теоретичних занять згідно із заданими планами.

Особливу увагу слід звертати на багатонаціональні військові навчання, які є комплексним заходом, що дозволяє в умовах, максимально наближеними до реальних, всебічно перевірити рівень бойової підготовки сил та засобів військ під час проведення різнопланових операцій з підтримання миру [22].

Так, у Збройних Силах, інших військових формуваннях держави при розробленні процедури практичних дій необхідно враховувати специфічні потреби підрозділів усіх типів.

Зокрема, командири (начальники) відповідно до статті 87 першого Додаткового протоколу зобов'язані контролювати дотримання міжнародного гуманітарного права, а також повинні доповідати відповідним органам влади про його порушення. Тому вони мусять пройти спеціальну підготовку, що проводиться в мирний час, для виконання вищевказаних завдань. Отримавши спеціальну підготовку, командири (начальники) повинні забезпечувати знання зобов'язань щодо вимог Женевських Конвенцій та першого Додаткового протоколу (стаття 87/2) підлеглими. Ці положення є дуже важливими й тому, що командири (начальники) нестимуть відповідальність за порушення їх підлеглими нормативних міжнародних документів через необізнаність з ними або незнання своїх обов'язків.

З цією метою відповідним наказом начальника Генерального штабу Збройних Сил України ще від 17 грудня 1999 року створено позаштатну робочу групу щодо подальшої роботи з вивчення, поширення та застосування міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України.

Зокрема, на робочу групу покладені такі завдання: сприяння прийняттю нормативно-правових актів у Збройних Силах України відповідно до положень конвенцій та договорів у сфері міжнародного гуманітарного права, учасницею яких є Україна; вивчення та оцінка стану виконання в Збройних Силах України вимог Женевського та Гаазького права, які взяла на себе Україна, ратифікувавши відповідні міжнародні акти; сприяння поширенню знань про міжнародне гуманітарне право серед особового складу, його застосування у Збройних Силах України та підготовка пропозицій щодо ефективної організації цієї роботи; організація взаємодії, обміну інформацією з Міжнародним Комітетом Червоного Хреста та

іншими організаціями, які здійснюють діяльність у сфері міжнародного гуманітарного права; здійснення організаційних заходів, спрямованих на проведення в Збройних Силах України конференцій, семінарів, зборів тощо стосовно міжнародного гуманітарного права.

Важливо, що цим наказом командири (начальники) всіх рівнів зобов'язані: забезпечити якісну підготовку та вжиття заходів, передбачених планом співробітництва щодо поширення і застосування знань про міжнародне гуманітарне право (право збройних конфліктів) у Збройних Силах України за участю регіональної делегації Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні; організувати впровадження вимог міжнародного гуманітарного права в документи, що регламентують підготовку військ (сил) і ведення операцій (бойових дій) та які розробляються відповідними штабами, їх всебічне забезпечення; забезпечити відпрацювання питань застосування міжнародного гуманітарного права під час штабних навчань, тренувань, воєнних ігор та в бойовій підготовці з'єднань і військових частин; призначити у відповідних штабах, управліннях відповідальну посадову особу за координацію вивчення і застосування міжнародного гуманітарного права.

Так, ще на другому етапі реформування Воєнної організації держави для військовослужбовців військових формувань підготовлено низку навчальних посібників і довідників, а саме: «Кодекс поведінки учасників бойових дій», «Право війни. Вибрані питання», «Міжнародне право про правила поведінки учасників воєнних дій (комбатантів)», «Учбові нариси миротворчих операцій (з можливими рішеннями)», «Міжнародне гуманітарне право», «Довідник з питань Міжнародного морського і військового права», які містять правові акти з міжнародного гуманітарного права.

Головною метою Посібника «Право війни» є висвітлення захисту прав громадян на життя, а також відстоювання прав людини [23].

Посібник «Право війни. Вибрані питання» своїм впровадженням в армійський простір вимагає від кожного військовослужбовця розуміння суті і значення права війни [24].

Власне кажучи, дотримання міжнародного гуманітарного права у військових формуваннях є не тільки гуманітарним імперативом, а й дозволяє посилити військову могутність, оскільки етика і дисципліна грає, поза всяким сумнівом, роль важливих позитивних факторів.

Слід переконатись у тому, що дії всіх, хто дотримується порядку і дисципліни, поводитись відповідно до Женевських, Гаазьких конвенцій, Додаткових протоколів та інших міжнародних актів, відповідатимуть нормам і принципам міжнародного гуманітарного права, що сприятиме підвищенню міжнародного престижу України, її Збройних Сил, зробить істотний внесок у гуманізацію міжнародних відносин.

Незважаючи на те, що ключові навички, які вдосконалюються протягом підготовки до традиційних операцій, необхідні для успішного проведення операцій з підтримання миру, не є достатніми. Навчальні програми для операцій з підтримання миру мають відображати різницю між традиційними операціями

та операціями з підтримання миру. Звідси програми повинні включати: ущільнення рівнів операції (між тактичним, оперативним та стратегічним рівнями); дії невеликих підрозділів; мінімальне використання силового режиму; присутність різноманітних діячів, цивільні та військові установи країни, що приймає; ситуації, що потребують швидкого реагування; правовий режим, який потенційно включає право збройного конфлікту та інші закони; особливо стосовно захисту власності та осіб; а також вимоги для визначення технічних прийомів додатково до чи замість застосування сили.

Так, Генеральний секретар ООН, з метою визначення фундаментальних принципів та правил міжнародного гуманітарного права, які застосовуються силами ООН при проведенні операцій під керівництвом ООН, Бюлетенем Генерального секретаря, який набрав чинності 12 серпня 1999 року, ввів Керівництво щодо дотримання Силами ООН міжнародного гуманітарного права. Зазначений міжнародно-правовий акт накладає певні зобов'язання на ті держави, які беруть участь у миротворчих операціях, зокрема це стосується і України та її Збройних Сил і інших військових формувань.

Крім того, міжнародне гуманітарне право містить ряд інших міжнародних договорів, які забороняють застосування деяких видів зброї і методів ведення війни [25].

Отже, глибоке знання військовослужбовцями військових формувань Воєнної організації держави норм міжнародного гуманітарного права сприяє не тільки гуманізації збройних конфліктів, але й їх запобіганню, стабілізації мирних взаємовідносин між державами.

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 142.
2. Тускоз Жан. Міжнародне право: Підручник: Пер. з франц. – К.: АртЕк, 1998. – С. 10-11.
3. Тиунов О.І. Международное гуманитарное право: Учебник для вузов. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – С. 135.
4. Мулинен Фредерик. Право войны. Руководство для вооруженных сил. – М.: МККК, 1993. – XVIII.
5. Пустогаров В.В. Международное гуманитарное право: Учеб. пособие. – М.: Ин-т гос. и права Российской Академии наук, 1997. – С. 15.
6. Базов В.П. Міжнародне гуманітарне право: Навч. посіб. / За заг. ред. В.П. Базова. – К.: Варта, 2000. – С. 3.
7. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 21 грудня 2006 року № 514-V // Урядовий кур'єр. – 2007. – 2 лют.
8. Про здійснення Кабінетом Міністрів України конституційних повноважень у сфері оборони: Постанова Верховної Ради України від 22 червня 2004 року № 1824 – IV. // Голос України. – 2004. – 23 лип.
9. Про оборону України: Закон України від 5 жовтня 2000 року № 2020-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 49. – Ст. 420.
10. Черкес М.Ю. Міжнародне право: Підручник. – 4-е вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2004. – С. 9.
11. Репецький В. Дипломатичне і консульське право: Підручник. – Л.: ВАТ «Біблос», 2002. – С. 13-14.
12. Про Збройні Сили України: Закон України від 5 жовтня 2000 року № 2019-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 48. – Ст. 410.
13. Дмитрієв А.І., Муравйов В.І. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 10.

14. Про символіку Червоного Хреста і Червоного Півмісяця: Закон України від 8 липня 1999 року № 862-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 34. – Ст. 210.
15. Про Статути Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 року № 548 – XIV / Міністерство оборони України. – К., 2000.
16. Буткевич В.Г. Міжнародне право. Основні галузі: Підручник. – К.: Либідь, 2004. – С. 311.
17. Керівництво по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України: Наказ Міністра оборони України від 11.09.2004 № 400. – К.: Азимут-Україна, 2004. – С. 4-5.
18. Кримінальний Кодекс України: Прийнятий на сьомій сесії Верховної Ради України 5 квітня 2001 року. – К.: А.С.К., 2001. – Ст. 436-447.
19. Голопатюк Л.С. Довідник з питань міжнародного військового співробітництва / Упоряд. полковник юстиції запасу В.Д. Шило. – К.: МП Леся, 2003. – С. 29.
20. Процепко О.Г. Довідник з міжнародно-правових актів щодо засад демократії і прав людини / Головне управління виховної роботи Міністерства оборони України. – К.: 2001. – С. 5.
21. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 213.
22. Голопатюк Л.С., Козій І.С., Ординович А.Г. Посібник з питань Європейської та Євроатлантичної інтеграції для Збройних сил України / Міністерство оборони України. – К. – С. 30.
23. Право війни: Посібник для командного складу Збройних Сил України / Міністерство оборони України. – К., 1996. – V.
24. Право війни. Вибрані питання: Посібник для командного складу Збройних Сил України / Міністерство оборони України. – К., 1997. – С. 5.
25. Котляров И.И. Международное гуманитарное право. – М.: Юрлитинформ, 2003. – С. 9.

УДК 341.96:349.22:331.07(100)

О. О. Белогубова

ДЕЯКІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ МОРЯКІВ

Специфіка праці моряків і рибаків¹ обумовлює складність дотримання і захисту їх прав виключно національними засобами. Причинами цього є: інтернаціональний ринок праці в морській сфері; міжнародний характер судноплавства; поширення на трудові відносини на судні юрисдикції держави прапора; складність контролю за умовами праці моряків з боку держави прапора; низький рівень захисту моряків державою громадянства як у процесі працевлаштування на іноземні судна, так і в процесі роботи «під прапором»; існування системи «зручних прапорів» з низьким рівнем оплати і умов праці. У зв'язку з цим проблема захисту трудових прав моряків не може бути вирішена зусиллями окремих держав, а ефективність вживання заходів залежить перш за все від поєднання національних засобів з міжнародною співпрацею на універсальному і регіональному рівнях. Тому створення і дотримання міжнародно-правових стандартів праці моряків стало проблемою міжнародного рівня, рішення якої можливо тільки в рамках міжнародного співтовариства.

1 У подальшому ми будемо використовувати термін «моряки» в широкому розумінні. Аналіз суб'єктної сфери дії узгоджень, що досліджуються, є предметом розгляду в окремій статті.